

УДК 331.556.4

Бургман М.К.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри національної економіки,
маркетингу та міжнародних економічних відносин
Класичного приватного університету*

Попова В.Д.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки
Класичного приватного університету*

Burgman Marina
*Candidate of Economics,
Head of National Economy,
Marketing and International Economic Relations Department
Classic Private University*

Popova Viktoriia
*Candidate of Economics,
Head of Economics Department
Classic Private University*

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ

THE IMPACT OF GLOBALIZATION FOR THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL MIGRATION

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні причини та рушійні сили міжнародної міграції населення, які нині знаходяться під впливом процесу глобалізації. Зроблено спробу виявлення особливостей міжнародної міграції робочої сили з урахуванням якісних змін у світовій економіці та періодизації розвитку процесу її глобалізації. Визначено основні етапи становлення глобалізації та критерії переходу між ними під впливом розвитку продуктивних сил і великих суспільно-політичних трансформацій. Показано, що міжнародна міграція робочої сили у системі світової економіки стає найважливішим чинником демографічного розвитку та економічного зростання, що сприяє процесу глобалізації країн і регіонів. Зроблено висновки про міжнародну міграцію робочої сили в системі світової економіки, яка стає засобом, що сприяє глобалізації країн і регіонів, найважливішим чинником демографічного розвитку та економічного зростання.

Ключові слова: етапи глобалізації, глобальні проблеми, науково-технічна, інформаційна та технологічна революції, інтеграція, транснаціоналізація, міжнародна міграція робочої сили.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы основные причины и движущие силы международной миграции населения, которые на данный момент находятся под влиянием процесса глобализации. Сделана попытка выявления особенностей международной миграции рабочей силы с учетом качественных изменений в мировой экономике и периодизации развития процесса ее глобализации. Определены основные этапы становления глобализации и критерии перехода между ними под влиянием развития производительных сил и больших общественно-политических трансформаций. Показано, что международная миграция рабочей силы в системе мировой экономики становится важнейшим фактором демографического развития и экономического роста, что способствует процессу глобализации стран и регионов. Сделаны выводы о международной миграции рабочей силы в системе мировой экономики, которая становится средством, способствующим глобализации стран и регионов, важнейшим фактором демографического развития и экономического роста.

Ключевые слова: этапы глобализации, глобальные проблемы, научно-техническая, информационная и технологическая революции, интеграция, транснационализация, международная миграция рабочей силы.

ANNOTATION

Recently, the development of global economic relations leads to an intensive impact on migration processes, which is generally positive, as it promotes the creation of a single world economic and cultural space. However, as we see in the example of Ukraine's integration into Euro-market, there are some negative consequences: uncontrolled outflow of labor, ignoring the specifics of national economic and cultural development, excessive fetishization of international standards, increasing the tendency of shifting centers of economic management beyond the borders of the country, etc. Therefore, the timing becomes relevant to the definition of the essence of migration processes and their driving forces and methods of regulation, which is devoted to this article. The purpose of the article is to study the current trends in the development of international labor migration and to reveal the globalization of the world economy on them. The research is carried out by the method of experimental and statistical analysis of the data array obtained by us and other authors, taking into account the historical component of the nature of migration of labor, its dynamism and rapid response to changes in society and economy. It is shown that one of the main driving forces of labor migration is the inequality of economic development of countries. International labor migration in modern conditions is characterized by an ever-increasing scale of structural and geographical changes, creating new deep-seated problems, both for individual states and for the world community as a whole. Characteristics of international migration are mainly due to qualitative changes that take place in the global economy under the influence of the expansion of globalization, which determines the need for further study of the causes and directions of the dynamism of modern migration flows in determining the peculiarities of their adaptation to globalization trends. The accelerated development of the globalization of the world economy, the development of trends that affected the entire system of world economy, including international labor migration, began after the Second World War. In this period, we can identify three stages of globalization, the criterion of transition between which is the degree of globalization

changes in the global economy under the influence of the development of productive forces and large socio-political transformations, which caused qualitative changes in the processes of international labor migration.

Key words: stages of globalization, global issues; scientific and technical, information and technology revolution, integration, transnationalization; international labor migration.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У контексті розвитку глобальних економічних відносин міжнародна міграція відіграє значну роль у соціально-економічному розвитку країн. Із часом усе більше країн приєднуються до міграційних процесів, і міжнародний масштаб міграції зростає. Для визначення сутності міграційних процесів та їх регулювання необхідно визначити його рушійну силу та причини. Важливість досліджень міграційних процесів зумовлена швидким зростанням їхніх обсягів, збільшенням інтенсивності, поширенням у всіх країнах світу та значним впливом на їхній економічний та соціальний розвиток.

Особливе місце в міграції робочої сили в сучасних умовах визначає, передусім, її динамічність, швидке реагування на зміни в суспільстві і економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Під час підготовки статті використано праці іноземних та українських авторів, які зробили істотний внесок у розв'язання цієї проблеми. Серед авторів, праці яких присвячені даній тематиці, – М. Кастельс, Д. Массей, О.Д. Рубінська, М. Шимаї, О.М. Джужа, В.О. Іващенко, В.В. Коваленко та ін. Проте важливою і недостатньо вирішеною проблемою залишається вплив глобалізації на розвиток міжнародної міграції.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вивчення глобальних економічних процесів має велике практичне значення, оскільки дає змогу визначити вектор стратегічного розвитку кожної країни в контексті глобалізації зовнішньоекономічних зв'язків між країнами.

Аналіз змін у процесах міжнародної міграції робочої сили в умовах глобалізації дає змогу говорити про полікаузальність міграції, про вплив не тільки економічних, а й усіх аспектів життєдіяльності: соціальних, політичних, демографічних, природно-кліматичних, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Проте швидкий процес розвитку та зміни у світових економічних відносинах свідомо спонукають до вивчення цієї проблеми, особливо її стану в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку міжнародної міграції робочої сили, розкриття впливу на них глобалізації світової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів. Міжнародна трудова міграція – один із найбільш складних процесів у міжнародних економічних відносинах, оскільки на відміну від руху товарів і капіталів до нього залучаються живі істоти. Міграція робочої сили – переселення працездатного населення з одних держав в інші терміном більше ніж на рік, викликане переважно причинами економічного характеру. Однією з головних рушійних сил трудової міграції є нерівність економічного розвитку країн, у чому солідарні вчені, що представляють різні напрями відповідних досліджень.

Міжнародна міграція робочої сили в сучасних умовах характеризується невпинно зростаючими масштабами структурних і географічних змін, що створює нові глибокі проблеми як для окремих держав, так і для світової спільноти у цілому. Характеристики міжнародної міграції населення переважно зумовлені тими якісними змінами, які відбуваються у світовій економіці під впливом розширення глобалізації, що викликає необхідність подальшого дослідження причин і напрямів динамізму сучасних міграційних потоків під час визначення особливостей їхньої адаптації до глобалізаційних трендів.

Для того щоб зрозуміти сучасні тенденції розвитку міжнародної міграції робочої сили, розкрити вплив на них глобалізації світової економіки, необхідно хоча б коротко зупинитися на проблемах, з якими зіткнулося людство у другій половині ХХ ст. у сфері взаємодії людини та суспільства і між соціальними спільнотами.

Прискорений розвиток глобалізації світової економіки, розвиток тенденцій, які вплинули на всю систему світового господарства, включаючи міжнародну міграцію робочої сили, почався після Другої світової війни. У цьому періоді можна виділити три етапи становлення глобалізації, критерієм переходу між якими є ступінь глобалізаційних змін у світовій економіці під впливом розвитку продуктивних сил і великих суспільно-політичних трансформацій, що спричинили якісні зміни у процесах міжнародної міграції робочої сили.

Детермінантами першого етапу глобалізації (друга половина 40-х років – кінець 60-х років ХХ ст.) з'явилися, перш за все, науково-технічна революція (НТР) і крах колоніальної системи. НТР призвела до розвитку процесів, наслідком яких стала глобалізація, а саме: інтеграція фірм різних країн, транснаціоналізація економіки, міжнародна регіональна економічна інтеграція.

Науково-технічна революція стала важливим чинником розвитку міжнародної міграції робочої сили у 50–60-ті роки, оскільки, з одного боку, розвинуті капіталістичні країни, успішно використовували досягнення науково-технічної революції і розширювали попит на робочу силу, а з іншого – посилювалася нерівномірність економічного розвитку країн, коли

населення, особливо з країн «третього світу», «виштовхуються» за кордон у пошуках роботи. Несправедливий розподіл позитивних наслідків НТР спричинив зростаючу загрозу регіональній стабільності на цілих континентах. Важливим чинником якісних змін у розвитку світової економіки на першому етапі стала успішна боротьба колоніальних і залежних країн за незалежність, яка призвела до краху колоніальної системи, та прийняття ООН Концепції про Новий світовий економічний порядок. Визнання політичного суверенітету не забезпечило цим країнам економічної незалежності та поліпшення рівня й якості життя, проте воно розширило можливості для міграції. Чисельність міжнародних мігрантів у світі в 1960 р. становила 76 млн осіб.

Міжнародну міграцію робочої сили на цьому етапі характеризують внутрішньоконтинентальні процеси, які охопили Північну і Південну Америку, Африку та Європу. Мотивами вибору країни міграції були не тільки географічна близькість, а й релігія та мова. Збільшення внутрішньоконтинентальної міграції було найбільш характерне для Європи, коли країнами імміграції стали ФРН, Франція, Бельгія, Швейцарія та інші держави Західної та Північної Європи. У країнах Європи економіка розвивалася високими темпами, але при цьому загострилася демографічна ситуація. Країнами еміграції стали економічно менше розвинуті країни з більш високим природним приростом населення і з високою питомою вагою некваліфікованої робочої сили (Туреччина, Італія, Греція, Іспанія, Португалія та Югославія).

До другого етапу становлення глобалізації можна віднести 70–80-ті роки ХХ ст. У цей період глобалізаційні процеси розвивалися під впливом технологічної та інформаційної революцій, а також трансформаційних змін у країнах Східної Європи й оголошеного Китаєм переходу до ринкової економіки. Ці тенденції сприяли розширенню світового ринкового простору, посиленню та ускладненню взаємозв'язків у світовій економіці. Можливості, що надаються технологічною та інформаційною революціями в 70–80-х роках, як і НТР 50-х років, не зняли суперечності між розвиненими й економічно відсталіми країнами. Своєрідна вершина цього процесу – загроза виключення цілих національних і навіть континентальних економік (наприклад, Африки) зі світової інформаційної системи і, відповідно, зі світової системи поділу праці [1, с. 53].

Як результат, сталося масштабне зростання міграційних потоків із Півдня на Північ. Усе це ускладнювалося «витоком мізків» із бідних країн. Наприклад, Гана втратила 60% лікарів, підготовлених у 80-х роках; понад 600 тис. висококваліфікованих фахівців емігрували з африканських країн у другій половині 80-х років; десятки тисяч студентів з Японії, Південної Кореї, Тайваню та Гонконгу виїхали на навчання у більш розвинені країни і не повернулися назад.

На досліджуваному етапі тривало посилення ролі міжнародних організацій, з'явилися нові суб'єкти світогосподарських відносин. Однією з авторитетних організацій у 70-ті роки, що зробила важливий внесок в осмислення соціальних проблем світу і перспектив їх вирішення, став так званий «Римський клуб». «Римський клуб» надавав пріоритетного значення проблемам навколишнього середовища, численні загрози яких змушували маси людей змінювати місце проживання. Видатні діячі «Римського клубу» (А. Печчеї, Д. Медоуз, М. Месарович та ін.), аналізуючи проблеми системи «людина – суспільство», відзначали їх як суперечність самого громадського життя людини на сучасному етапі розвитку суспільства. М. Месарович у роботі «Людство на поворотному пункті» особливу увагу приділяв двом глобальним проблемам: зменшенню нерівності та усуненню голоду і бідності, які є основною причиною міграцій робочої сили [2].

Третій етап розвитку і становлення глобалізаційних процесів у світовій економіці почався в 90-ті роки ХХ ст. і триває дотепер, коли все світове господарство переходить у новий якісний стан – глобалізаційний. Виділимо два найважливіших чинника, які найбільше вплинули на процеси міжнародної міграції робочої сили на цьому етапі: по-перше, це прискорення темпів технологічного та інформаційного розвитку; по-друге, розпад СРСР і трансформаційні зміни на його території. Тільки в результаті розпаду Радянського Союзу число міжнародних мігрантів у світі збільшилася майже на 27 млн осіб.

За визначенням експертів МВФ, глобалізаційність означає встановлення економічної взаємозалежності країн усього світу в результаті зростаючого обсягу й різноманіття міжнародних угод щодо товарів і послуг, світових потоків капіталу та робочої сили за підвищення ролі наднаціональних інститутів регулювання економіки.

На думку М. Кастельса, як результат революції у сфері інформаційних технологій створюється світова мережа, яка стимулювала створення матеріальної основи глобалізації економіки, сприяючи появі фактично нової, відмінної від існуючої раніше економічної системи. Економіка є глобальною, тому що основні види економічної діяльності та чинники виробництва, у тому числі праця, організуються у світовому масштабі, безпосередньо або з використанням розгалуженої мережі, що зв'язує економічних агентів; економіка є інформаційною, тому що продуктивність і конкурентоспроможність залежать, у першу чергу, від здатності генерувати, обробляти й ефективно використовувати інформацію, засновану на знаннях [1, с. 80–81].

Досить розширене визначення глобалізації, важливе в аспекті розвитку процесів міжнародної міграції робочої сили, дано М. Шимаї: «... під глобалізацією слід розуміти сукупність таких процесів і явищ, як транскордонні потоки

товарів, послуг, капіталу, технології, інформації та переміщення людей між країнами, переважання орієнтації на світовий ринок у торгівлі, інвестування та інші трансакції (на рівні фірм), територіальну та інституціональну інтеграцію ринків, а також виникнення глобальних проблем типу екологічної деградації або надмірного зростання народонаселення, для вирішення яких необхідно «всесвітнє співробітництво» [3, с. 52].

Розвиток глобалізаційних тенденцій у різних сферах життєдіяльності суспільства на рубежі тисячоліть позначився на зростанні міжнародної міграції населення, торкнувшись практично всіх регіонів і країн. Так, за оцінками ООН, число міжнародних мігрантів до середини 2017 р. досягло майже 258 млн осіб проти 173 млн у 2000 р. і 153 млн у 1990 р., збільшившись із початку століття майже на 50%, а порівняно з 1990 р. – на 69% [4].

Д. Массей, аналізуючи вплив наслідків глобалізаційних тенденцій на міграцію і перехід до ринку, зазначає: «У контексті глобалізації економіки перехід до ринку і капіталоінтенсивності методів виробництва призводить до широкомасштабного витіснення людей зі звичного способу життя. Дослідження показують, що міжнародні мігранти прибувають зовсім не з бідних ізольованих місць, які відірвані від світових ринків, а з тих регіонів і країн, які переживають етап швидких змін унаслідок їх включення в глобальну торговельну, інформаційну та виробничу мережу» [5, с. 162].

Науково-технічна, технологічна й інформаційна революції зумовили структурну перебудову національних економік і світового господарства у цілому, дали імпульс подальшому розвитку транснаціональних корпорацій, розширили потребу в робочій силі і призвели до зростання міграції кваліфікованих і висококваліфікованих фахівців. На даному етапі в потоках міграції робочої сили збільшується частка мігрантів із високим рівнем освіти і професійної кваліфікації. Так, у 2017 р. 59% усіх міжнародних трудових мігрантів відносилися до категорій висококваліфікованих, кваліфікованих фахівців і фахівців середньої кваліфікації.

За даними ОЕСР, від 20% до 30% усіх лікарів у Сполучених Штатах, Канаді та Великобританії отримали вчені ступені за кордоном, здебільшого в країнах, що розвиваються. За наявними оцінками, ці країни «постачають» понад 50% усіх лікарів-мігрантів, отримуючи натомість трохи більше 10% за рахунок зворотної міграції колишніх студентів медичних вишів, які отримали освіту в Європі та Північній Америці [6].

Новим трендом у розвитку міжнародної міграції стало збільшення потоку мігрантів у напрямку Північ – Південь. У 2017 р. їхня кількість становила від 9 до 16 млн осіб, або 5–8% усіх міжнародних мігрантів. Одна з причин такого потоку – нестача кваліфікованих фахівців у країнах із динамічною економікою

(країни БРІКС та ін.). Наприклад, кількість виданих дозволів на роботу в Бразилії за останні роки зросла на 64%, причому значна частка іноземних працівників – це мігранти зі США. Дана тенденція проявляється й у Китаї, де швидке економічне зростання і потреби ринку праці підвищують попит на іноземних фахівців, особливо висококваліфікованих, що прибувають із різних країн світу. Один із чинників міграції робочої сили з розвинених країн у країни, що розвиваються, – діяльність ТНК, які в останні десятиліття інтегрують не тільки ринки капіталу, технологій, товарів, а й робочої сили.

Вплив ТНК на розвиток міграційних процесів неоднозначний. З одного боку, їх пряме і непряме сприяння створенню нових робочих місць у країнах розміщення філій стримує еміграцію із цих країн. Але, з іншого боку, сприяючи модернізації економіки та соціальних відносин, удосконаленню професійних навичок працівників філій, установленню більш тісних зв'язків між країнами, де вони діють, ТНК сприяють міграційній мобільності населення та надають їй організованого характеру. Особливо велика роль ТНК у циркуляції висококваліфікованих фахівців. У цілому ТНК використовують трудових мігрантів з усіх країн, як й інші чинники виробництва, керуючись зниженням своїх витрат для отримання максимального прибутку.

До потужного впливу на зміни у системі міжнародної міграції робочої сили призвели процеси регіональної економічної інтеграції. Вплив самого факту утворення інтеграційного об'єднання проявляється у загальних тенденціях розвитку зовнішньоекономічних зв'язків інтегрованих країн: у розширенні обсягів торгівлі, потоків інвестицій, зростанні мережі національних ТНК, освіті, поглибленні та розширенні регіонального ринку праці, зміні в масштабах і структурі потоків зовнішньої трудової міграції.

Формування міжнародних економічних інтеграційних об'єднань і так званих «прозорих кордонів» породило «зовнішню» міграцію як частину міжнародної міграції в рамках єдиного інтеграційного простору. Так, наприклад, за даними Євростату, у 2017 р. 43% всіх мігрантів, які перебувають в ЄС і мешкають у державах – членах Європейського Союзу, мають громадянство іншої країни ЄС. Найбільше число іноземців приваблюють Німеччина, Іспанія, Італія, Великобританія і Франція. На частку цих п'яти країн – членів ЄС припадає 79,1% від загального числа мігрантів, які мешкають у країнах ЄС [7].

Таким чином, сучасна глобалізована світова економіка являє собою складну і суперечливу систему, що складається з декількох рівнів ієрархії, між якими існують прямі та зворотні зв'язки й взаємозалежності. Основу цієї системи утворюють міжнародне і національне виробництво матеріальних і духовних благ на основі

Таблиця 1

Характеристика етапів розвитку світової економіки в період її глобалізації

Етапи	Фактори, які сприяють глобалізації	Сфера охоплення	Вплив на світову економіку	ММРС
Перший етап	НТР; Розпад колоніальної системи імперіалізму	Промислово розвинені країни	Поглиблення міждержавних і виробничих взаємозв'язків, утворення міжнародних регіональних економічних об'єднань	1960 р. – 76 млн осіб
Другий етап	Інформаційно-технологічна революція; Розпад світової системи соціалізму	Країни ринкової економіки	Посилення економічної ролі ТНК. Рух до формування світового господарства як єдиного цілого	1990 р. – 153 млн осіб
Третій етап	Прискорення темпів науково-технічного прогресу; розпад СРСР; трансформаційні зміни на території СРСР	Охоплює весь світ	Виникнення глобальних ринків товарів, капіталів, технологій, робочої сили	2012 р. – 258 млн осіб

Джерело: розроблено авторами

використання речових та трудових чинників, їх розподіл, обмін і споживання [8]. Формалізуємо проаналізовані етапи становлення процесу глобалізації в логічну таблицю.

Аналізуючи економічні та політичні чинники, що впливають на міграцію населення на розглянутих етапах, неможливо не відзначити суттєвий вплив на міграційні процеси демографічного чинника. Один із напрямів демографічних змін у світі проявляється у скороченні смертності та збільшенні тривалості життя населення, що є наслідком наукових досягнень в охороні здоров'я в період глобалізації. Населення Землі з 1960 по 2018 р. збільшилося більше ніж у два рази і досягло 7,44 млрд осіб. Глобалізація світової економіки стала закономірним результатом процесу якісних змін в інтернаціоналізації виробництва з другої половини 40-х років. Глобалізація як макрочинник розвитку світової економіки призводить до неоднозначного впливу на міжнародну міграцію населення у цілому й особливо робочої сили, залучає у міжнародну трудову міграцію всі країни світу, формує глобальний попит і пропозицію робочої сили, що тягне за собою збільшення масштабів трудової міграції, призводить до структурних і географічних змін у них і стає, таким чином, найважливішим чинником розвитку світового ринку праці. Водночас в умовах глобалізації змінюються місце і роль міжнародної міграції робочої сили в системі світової економіки: міграція стає засобом, що сприяє глобалізації країн і регіонів, найважливішим чинником демографічного розвитку та економічного зростання.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, глобальний характер світового економічного розвитку і взаємозалежність країн, з одного боку, і відмінності в рівнях економічного, соціального, культурного, політичного розвитку – з іншого, за загострення суперечностей у світовій системі визначають сукупність причин міграції за множинності чинників, які на неї впливають, що у кінцевому підсумку проявляється у

динаміці міжнародних пересувань, структурі й географічних напрямках міграційних потоків іноземної робочої сили. Усі ці зміни вимагають обліку в міграційній політиці держав, міжнародному міграційному співпраці, а також у діяльності нових акторів впливу на процеси міжнародної міграції робочої сили.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ. О.И. Шкаратана. Москва, 2000, 608 с.
2. Далева Н.М. Структурний рух глобалізації світової економіки. *Бізнес Інформ*. 2015. № 3. С. 8–12.
3. Шимаи М. Государство и транснациональные компании. *Проблемы теории и практики управления*. 2004. № 4. URL: http://vasilievaa.narod.ru/ptpu/10_4_99.htm (дата звернення: 20.03.2019).
4. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: www.un.org. (дата звернення: 26.03.2019).
5. Массей Д. Синтетическая теория международной миграции. *Мир в зеркале международной миграции. Серия «Международная миграция населения: Россия и современный мир»*. 2002. Вып. 10. С. 132–148.
6. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР): офіційний сайт. URL: <http://www.oecd.org> (дата звернення: 25.03.2019).
7. Комітет статистики Європейського союзу. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (дата звернення: 20.03.2019).
8. Ніколайчук М.В. Проблеми інвестиційного відтворення людського капіталу України. *Інноваційна економіка*. 2012. № 2. С. 165–170.

REFERENCES:

1. Kastels, M. (2000) *Informacionnaya epoha: ekonomika, obshchestvo i kultura* [Information Age: Economics, Society and Culture]. Moscow, GU VShE. (in Russian)
2. Dalevska, N.M. (2015). Strukturniy ruh globalizatsiyi svitovoyi ekonomiki. [The structural movement of globalization of the world economy]. *Biznes Inform* [Business Inform]. Kharkiv: Publishing house "INZHEK", vol. 3, pp. 8-12.
3. Shimai, M. (1999) Gosudarstvo i transnacionalnye kompanii [State and transnational companies]. *Problemy teorii*

- i praktiki upravleniya* (electronic journal), vol. 4. Available at: http://vasilievaa.narod.ru/ptpu/10_4_99.htm (accessed March 20, 2019).
4. Ofitsijnij sajt Organizaciyi Ob'yednanih Nacij [the official website of the United Nations]. Available at: <http://un.org>. (accessed March 26, 2019).
 5. Massej, D. (2002). *Sintetichna teoriya mizhnarodnoyi migraciyi. Svit v dzerkali mizhnarodnoyi migraciyi: Naukova seriya: Mizhnarodna migraciya naseleennya: Rosiya i suchasnij svit* [Synthetic theory of international migration. World in the Mirror of International Migration: Scientific Series: International Population Migration: Russia and the Modern World]. Moscow, MAKS-Press, vol. 10. (in Russian).
 6. Organizaciya ekonomichnogo spivrobitnictva ta rozvitku (OESR) [Organization for Economic Cooperation and Development (OECD)]. Available at: <http://www.oecd.org/> (accessed March 25, 2019).
 7. Komitet statistiki Yevropejskogo soyuzu [Committee of Statistics of the European Union]. Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (accessed March 20, 2019).
 8. Nikolajchuk, M.V. (2012) Problemi investicijnogo vidtvorennya lyudskogo kapitalu Ukrajini [Problems of investment reproduction of human capital of Ukraine] *Innovacijna ekonomika: Vseukrayinskij naukovо-virobnichij zhurnal* [Innovative economy: All-Ukrainian scientific and production magazine. Ternopil, no. 2, pp. 165–170.